

ветствия его запросам современного общества. При этом заметим, по нашим расчетам, сделанным на основе изученных статистических данных [4], в последние годы предпоследнее место по квалификационному уровню профессорско-преподавательского состава в целом занимали экономические вузы. Их характеризует худшая среди других групп вузов динамика убыли рассматриваемых показателей (три из четырех показателей уменьшили свои значения). При этом следует иметь в виду, что экономическая вузовская наука в целом отличается очень большими объемами подготовки аспирантов и докторантов, а следовательно, кандидатов и докторов наук. В то же время имеет место тенденция ухода "остепененных" экономистов из сферы высшего образования в сферы бизнеса, консалтинга и государственного (или регионального) управления.

Качество управления вузами во многом зависит от квалификации и возрастного состава их руководителей. Из 196 руководителей (директоров) вузов I–II уровней аккредитации на 1.01.98 г. только 8 человек обладали учеными степенями кандидата наук (в вузах Харькова, Киева и Львова по два человека, в вузах Днепропетровска и Николаева — по одному). Это, естественно, очень низкий показатель квалификационного уровня руководителей рассматриваемых вузов. В то же время 105 из 111 ректоров вузов III–IV уровней аккредитации в системе Минобразования Украины (94,6%) имели степень доктора наук и (или) звание профессора. Возрастная структура, рассчитанная нами по количеству руководителей высших учебных заведений Украины III–IV уровней аккредитации к началу 1998 года, свидетельствовала о том, что 45% руководителей находились в возрастной группе от 60 до 65 лет и старше, 34,3% — от 50 до 60, и только 20,7% — от 41 до 50 лет.

В то же время существенно лучшими показателями характеризовались данные по возрастному составу руководителей вузов I–II уровней аккредитации, в которых старше 60 лет насчитывалось 18% руководителей, от 51 до 59 — 39,7%, от 40 до 50 лет — 40,2%, до 40 лет — 2,1%.

Таким образом, из приведенных данных видно, что возрастные структуры руководителей различных типов вузов существенно различаются. Совокупность руководителей вузов I–II уровней аккредитации имеет более молодую интегральную возрастную структуру. Настораживает факт очень большого процента руководителей вузов III–IV уровней аккредитации, имеющих пенсионный возраст (45% ректоров этих вузов имеют возраст старше 60 лет). Отметим, что старение кадров для всей системы высшей школы является

сейчас одной из актуальных проблем, требующих решения.

Литература: 1. Наука України: стат. зб. / Мінстат України. — К., 1995. — 108 с.; 1998. — 196 с. 2. Освіта в Україні. Національний звіт. — К.: Міністерство освіти і науки України, 2000. — 24 с. 3. ОСВІТА УКРАЇНИ. Інформаційно-аналітичний огляд. / Під загальною редакцією В.Г. Кременя. — К.: ЗАТ "НІЧЛАВА", 2001. — 224 с. 4. Статистичні дані. До засідання Колегії Міністерства освіти України за підсумками 1997 року (Вищі навчальні заклади). — К.: Генеза, 1998. — 304 с.

Стаття поступила до редакції
8.10.2002 р.

УДК 332.14(477)

Бугай С.М.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОБРАХУНКУ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗНИКА СТАНУ ДЕПРЕСИВНОСТІ ТЕРИТОРІЇ

Розглянуто проблеми стимулювання розвитку депресивних територій на основі використання інтегрального показника їх стану, визначено умови віднесення територій до депресивних, розглянуто систему державних заходів щодо надання їм матеріальної, фінансової та інших видів допомоги. Запропоновано критерії соціально-економічного розвитку таких територій та методи розрахунку інтегрального показника.

У посланні Президента України до Верховної Ради "Україна: поступ у XXI століття" було передбачено розробку Закону "Про стимулювання розвитку депресивних територій".

За основною своєю сутністю такий законопроект повинен визначати правові, фінансово-економічні та організаційно-технологічні засади здійснення державної регіональної політики щодо стимулювання розвитку депресивних територій.

Складність та неоднозначність шляхів вирішення даної проблеми дозволяє нам запропонувати власне бачення вирішення проблеми стимулювання розвитку депресивних територій за рахунок відпрацювання методики обрахунку критеріїв і індикаторів визначення депресивних територій (надання адміністративно-територіальним утворенням України статусу депре-

сивної території) та впровадження інтегрального показника стану депресивності території.

Саме інтегральний показник стану депресивності території й повинен покладатися в основу (прийматися за базу) офіційного надання території вказаного статусу та розподілу державної допомоги згідно з його числовим значенням (величиною).

Серед інших умов віднесення територій до категорії депресивних можна назвати наступні:

доведеність того, що у випадку неприйняття антидепресивних заходів негативні тенденції можуть мати незворотний характер;

відсутність місцевих і регіональних ресурсів для самостійного виведення території зі стану депресії;

доведеність безальтернативності негайної розробки й реалізації спеціальних програм;

наявність системи заходів державної підтримки конкретних депресивних територій;

розрахунок потреб необхідних ресурсів та з'ясування можливих джерел їх отримання.

На погляд автора, може бути запропоновано наступна методика визначення інтегральної величини такого показника стану депресивності території. Однак спочатку визначимо однозначне тлумачення понять, якими оперуватиме дана методика.

Депресивна територія — окремо визначена одиниця (сукупність одиниць) системи адміністративно-територіального устрою — район, місто, — в межах якого (яких) динаміка виробництва, рівень життя та зайнятості населення, інші показники соціально-економічного розвитку значно нижчі від відповідних середніх показників взагалі по державі. При цьому можливості усунення такого стану власними зусиллями місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування відсутні, існує необхідність спеціально організованої державної підтримки.

Державна підтримка — система державних заходів, спрямованих на надання матеріальної, фінансової, консалтингової або іншої цільової допомоги з метою забезпечення подолання кризових явищ у соціально-економічному розвитку конкретних територій та забезпечення істотного динамізму їх перспективного розвитку.

Державна підтримка, на думку автора, повинна надаватися наступним, за своєю природою виникнення, депресивним територіям:

економічно слабкорозвинутим територіям (з низькими рівнем розвитку економіки та рівнем життя населення);

потерпілим від структурних перетворень (промисловим регіонам, які постраждали внаслідок згорання виробництва в традиційних галузях або мають високий рівень безробіття);

іншим територіям — за рішенням уряду (маються на увазі гірські населені пункти, малі монофункціональні міста, зони екологічного лиха тощо).

Крім того, необхідно відзначити, що надання державної підтримки (допомоги) може здійснюватися в різних формах, які можна класифікувати як:

усі нефінансові форми допомоги;

усі форми допомоги, включаючи фінансову допомогу під конкретні програми розвитку;

усі форми допомоги.

Застосування різних видів державної допомоги до депресивних територій потребує однозначного визначення конкретних видів депресивності територій з метою подальшого (після розрахунків номінальних значень інтегрального показника стану депресивності території) визначення діапазону номінальних значень інтегрального показника, що їх характеризуватиме.

Вважаємо, що для розподілу депресивних територій за видами депресивності можна скористатися наступними поняттями: слабкорозвинуті, власне депресивні та кризові.

Різниця у визначенні даних видів депресивних територій полягає лише в тому, яких зусиль (фінансові, матеріально-технічні, ресурсні, інтелектуальні тощо) повинна докласти держава для подолання стану депресивності на конкретній території.

Визнання території депресивною здійснюється на основі комплексної оцінки її економічного, фінансового та соціального стану — інтегрального критерію, який розраховується за допомогою формалізованої методики інтегрування чотирьох критеріїв соціально-економічного розвитку.

Критерії соціально-економічного розвитку території — це результат здійснення діагностики економічного, фінансового та соціального стану регіону, що являє собою формалізовану інтегральну величину відхилень окремих соціально-економічних індикаторів від середніх по державі.

Для визначення депресивних територій пропонуємо використовувати 4 головні критерії:

рівень господарської діяльності;
рівень фінансової забезпеченості;
рівень соціального розвитку;
стан ринку праці.

Кожен з указаних вище критеріїв описується системою економічних або соціальних індикаторів:

1) рівень господарської діяльності:
обсяг виробленої промислової продукції на душу населення;

обсяг валової продукції сільського господарства на душу населення;

обсяг інвестицій в основний капітал у промисловість на душу населення;

обсяг інвестицій в основний капітал у сільське господарство на душу населення;

2) рівень фінансової забезпеченості:

видатки та доходи місцевого бюджету в розрахунку на душу населення;

розмір дотацій у відсотках від загальних видатків місцевого бюджету;

коефіцієнт бюджетної податкоспроможності регіону;

3) стан ринку праці:

рівень зайнятості населення в усіх сферах економічної діяльності, в тому числі й у промисловості, в малому бізнесі;

рівень зареєстрованого та застійного безробіття;

навантаження на одне робоче місце, вакансію;

4) рівень соціального розвитку:

коефіцієнти природного приросту населення та демографічного навантаження на осіб працездатного віку;

рівень споживання населення;

середньомісячна заробітна плата працівників;

рівень купівельної спроможності населення;

частка населення з доходами нижче прожиткового мінімуму;

видатки місцевих бюджетів (без урахування дотацій) на соціальну сферу на душу населення.

Методи обчислень індикаторів наступні (за основу береться подвійний обрахунок величини відхилень окремих соціально-економічних індикаторів від середніх):

А: спочатку здійснюється порівняння індикаторів області, в межах якої знаходиться депресивна територія, та середнього значення індикатора по державі (числове значення індикатора області, наприклад, 750 ділиться на числове значення відповідного індикатора в середньому по державі, наприклад, 870; після обрахунку отримуємо проміжне розрахункове значення індикатора — 0,86).

Б: потім виконується порівняння індикаторів депресивної території (адміністративний район або місто, селище міського типу) з індикатором області (числове значення індикатора депресивної території, наприклад, 590 ділиться на числове значення індикатора в середньому по області, у попередньому розрахунку вказано — 750; отримуємо проміжне розрахункове значення індикатора — 0,79).

Наступним кроком є визначення номінального значення індикатора для даної депресивної території (розраховується за методом ділення **Б**, у нашому випадку — 0,79 на **А**, у нашому випадку — 0,86; отримуємо кінцеве числове значення індикатора — 0,92, саме це число покладено у основу обрахування інтегрального показника стану депресивності території).

У тих випадках, коли перевищення значення конкретного індикатора над середніми значеннями по області (або по державі) є виключно негативною величиною (наприклад, розмір дотацій у відсотках від загальних видатків місцевого бюджету, рівень зареєстрованого та застійного безробіття, навантаження на одне робоче місце тощо), розрахунки

здійснюються за протилежною схемою (тобто не методом ділення **Б** на **А**, як це описано вище, а методом ділення **А** на **Б**).

Переліки індикаторів, що розраховуються тим чи іншим методом, однозначно визначаються на етапі затвердження їх складу та подаються у відповідному додатку до даної методики.

Примітка: чим більше величина індикатора відрізняється від одиниці, тим більшим є ступінь депресивності даної території за даним індикатором.

Методи обрахунку інтегрального показника наступні.

На першому етапі здійснюється такий розрахунок:

визначається номінальна величина критерію (по кожному з 4 указаних вище окремо) як інтегральної величини за значеннями усіх індикаторів, що входять до даного критерію (обрахунок здійснюється за методом множення номінальних величин усіх індикаторів).

На другому етапі здійснюється обрахунок номінального значення інтегрального показника, що визначає стан депресивності території:

обрахунок здійснюється шляхом множення величин усіх чотирьох критеріїв стану депресивності території (саме дана величина занесена в середню колонку наведеної нижче таблиці).

Таким чином, бачимо, що ідеологія розрахунку інтегрального показника стану депресивності території ґрунтується на широко вживаних у практиці містобудування і вирішенні задач регіональної політики (з розміщення продуктивних сил) методах.

Перевагою отримання інтегрального показника за даним методом є той факт, що його конкретне числове значення практично не залежить (або залежить у такій мірі, що не впливає на точність розрахунків) від кількості використаних для розрахунку індикаторів (їх може застосовуватись 15 – 20, а може бути запропоновано до обрахунку 100 і більше), якщо якась обмежена їх сукупність вибрана вірно і в достатній мірі відображає головні процеси, що відбуваються в суспільстві.

Єдиним недоліком отримання інтегрального показника за даним методом є необхідність обов'язкового попереднього обрахунку всіх територій держави (тих, що за вибраним критерієм розгляду відповідатимуть вимогам до розмірів та конфігурації територій, які можуть отримати статус депресивної; наприклад, усіх адміністративних районів, малих та середніх міст тощо) для подальшого визначення діапазону коливань номінальних значень інтегрального показника для отримання того чи іншого виду державної допомоги.

За номінальними значеннями інтегральної величини показника, що визначає стан депресивності

території, вони діляться на кілька рівнів (за ступенем депресивності).

Кожному рівню відповідає конкретний вид державної допомоги.

Після завершення розрахунків по всій території України здійснюється визначення діапазонів номінальних значень інтегральної величини показників, що визначають уже конкретний вид депресивності території, та заповнюється наведена нижче таблиця [1].

Вид депресивності території	Номінальні значення інтегрального показника стану депресивності території	Вид державної допомоги
слабко-розвинуті		усі нефінансові форми допомоги
депресивні		усі форми допомоги, включаючи фінансову допомогу, під конкретні програми розвитку
кризові		усі форми допомоги

Після заповнення вказаної таблиці (або по завершенні процедури визначення номінальних значень інтегрального показника стану депресивності території з віднесенням конкретних територій до певних видів депресивності) надання державної допомоги набирає прозорого, зрозумілого для всіх характеру.

З метою врахування специфіки соціально-економічного розвитку регіонів та в залежності від виду депресивності критеріальна діагностика може проводитись за уточненням для кожного виду депресивності території переліком параметрів по кожному з критеріїв (тільки в межах одного виду депресивності).

Міра відхилення запропонованого інтегрального показника стану депресивності території та критеріїв соціально-економічного розвитку від відповідного середнього по державі покаже ступінь або гостроту депресії та "вузькі місця" соціально-економічного розвитку.

Досвід країн — членів ЄС, а також країн — вихідців із соціалістичного табору, які йдуть шляхом трансформування власної економіки в ринкову, свідчить про широку практику застосування цілеспрямованої державної допомоги регіонам, які постраждали від структурних перетворень (промислові області, де було згорнуте виробництво в традиційних галузях, тобто з високим рівнем безробіття) та економічно слабкорозвиненим регіонам (з більш низьким рівнем економіки і низьким життєвим рівнем населення, головним чином, провінцій).

Регіони, які потребують державної підтримки, в основному визначаються на основі таких показників (за їх відхиленнями від середніх значень):

норма безробіття;

кількість претендентів на одне вакантне місце;
розмір доходів від заробітної плати і розмір доходів від сільського господарства;

розмір доходів від податків у місцеві бюджети;
масштаб згортання виробництва в головних галузях (промисловості, сільському й лісовому господарствах) та їх частка в структурі зайнятості.

Застосування такого методу визначення депресивних територій в умовах сучасної України не уявляється можливим (сьогодні понад 80 відсотків місцевих бюджетів є дотаційними, тобто практично всі адміністративні райони та значна кількість міст обласного значення, практично усі малі міста, потерпають від структурних перетворень).

Україні на даному етапі її розвитку необхідна методика, яка б дозволяла виводити результати обрахунків (визначати конкретні числові значення інтегрального показника стану депресивності території) з реальних фінансових та матеріально-ресурсних можливостей держави.

Застосування даної методики обрахунку депресивних територій дозволить не лише вирахувати (визначити) ці території, але й здійснити їх розподіл за видами надаваної допомоги (останнє є особливо цінним на даному етапі розвитку, коли держава не має достатньої кількості ресурсів усіх видів для одночасного вирішення всіх проблемних питань регіонального розвитку).

Крім того, до позитивних факторів, що свідчать на користь застосування даної методики, безсумнівно, відносяться:

її незалежність від кількості застосовуваних у розрахунках індикаторів (за обов'язкової умови рівнозначності усіх відібраних для розрахунку індикаторів; без даної умови необхідно буде вводити вагові категорії кожного індикатора в інтегральному показнику, що обов'язково призведе до втрати прозорості розрахунків);

можливість обчислення інтегрального показника стану депресивності території в усіх випадках не залежно від того, чи є територія депресивною за кожним окремо взятим індикатором.

Література: 1. Проблеми ринкових реформ та стратегія економічного розвитку України до 2010 року // Матеріали наук. конф. — К.: УкрІНТЕІ, 1999. — Ч. II. — Т. 1. — 172 с. 2. Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України. / За ред. С. Максименка. — К.: Логос, 2000. — 72 с.

Стаття поступила до редакції
11.11.2002 р.